

PETER ZAJAC, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava
Humboldtova univerzita, Berlín

Na začiatku štúdie *Lyrika ako „paradigma“ lektúry*, ktorá vyšla v prvom čísle časopisu Slovenská literatúra v roku 2000, odkazuje Fedor Matejov na druhý zborník pracovnej skupiny *Poetik und Hermeneutik*. Zborník vyšiel v roku 1966 a priniesol príspevky z kolínského kolokvia v roku 1964.

Ako Fedor Matejov píše, „zborník bol venovaný iniciálnemu fungovaniu lyriky v dejinnom a estetickom utváraní literárnej, resp. umeleckej moderny vôbec, ako aj metodickým a konkrétnym otázkam jej interpretácie“. Z úvodu zborníka je zrejmé, do akej miery sa celá skupina vysporadúva s klasickou publikáciou Huga Friedricha *Štruktúra modernej lyriky* (*Die Struktur der modernen Lyrik*, 1956) a s jej pojmami „odromantizovanej romantiky“, „provokácie“, „temnoty“, „zvecnenia“, „rezignácie na zobrazenie v lyrike“.

Autori predslavu píše, že zvolili lyriku ako paradigmatický literárny druh obratu k modernej literatúre, lebo sa v nej „ako v prvej a najrozhodnejšie dokumentuje zlom foriem“. Radikálna premena lyrických foriem od polovice 19. do druhej polovice 20. storočia sa stala celoživotným poľom výskumu celej generácie, z ktorej sú dnes najznámejší Hans Robert Jauss, Wolfgang Iser, Hans Blumenberg, Karl-Heinz Stierle, či Jurij Striedter.

V prvej polovici šesťdesiatych rokov však platilo ešte aj niečo iné. Vyzeralo to tak, že lyrika nemusí byť paradigmou moderny len ako iniciátorka zmeny v zlomovom období druhej polovice 19. storočia, ale že by ňou mohla byť pre celé obdobie modernej literatúry. Tento fakt mal vyjadrovať pojem modernizmu, ktorý voviedli takisto v šesťdesiatych rokoch do diskusie Malcolm Bradbury, James McFarlane a Douwe W. Fokkema. Po baudelairovskom, rimbaudovskom a mallarmeovskom nástupe modernej lyriky v druhej polovici 19. storočia, po moderne *fin de siècle*, avantgarde a druhej moderne prvej polovice 20. storočia nastúpila v päťdesiatych rokoch neoavantgarda a neskorá moderna, ktorá v šesťdesiatych rokoch práve kulminovala (spomeňme tu aspoň zástupne pre obe línie Allena Ginsberga a Paula Celana).

Ako to už býva, kulminácia znamená vždy aj začiatok zostupnej dráhy a na konci 20. storočia sa ocitla moderná lyrika pred otázkou vlastnej existencie. Nasledujúce generácie najprv spochybnili Friedrichovo zúženie modernej lyriky na hermetickú líniu, potom pojem štruktúry, ktorý nechápal Friedrich štrukturalisticky, ale v schererovskej tradícii typologicky ako „vzájomné osvetľovanie“ (ako ma na to upozornil Adam Bžoch) a napokon aj pojem lyriky ako paradigmy moderny.

Literárny vedec, čítajúci v poslednom tridsaťročí 20. storočia modernú lyriku, koná podľa Fedora Matejova vedno s lyrikou *trauerarbeit*, akúsi prácu melancholického smútenia či trúčlenia, ako tento pojem obnovil po Sigmundovi Freudovi Jean François Lyotard.

Zdôrazňujem v súvislosti s Fedorom Matejovom slovo *čítanie* či *lektúra*, ktoré stojí ako kľúčové slovo v záhlaví Matejovovej programovej štúdie *Lyrika ako „paradigma“*

lektúry. Lektúra je tým, čo čítame (literárnym textom) aj samotným aktom čítania (ako čítame).

Fedor Matejov ho nepoužíva náhodne. Má uňho dva významy, ktoré vzájomne súvisia. Prvý sa viaže na moment čítania ako približovania k textu. Skrýva v sebe moment *hypolepsy* ako figúry, vyjadrujúcej základnú dôveru v to, že čítanie literárneho textu je možné.

V druhom význame ide o samotný literárny text ako *lektúru*. Fedor Matejov v tejto súvislosti rád cituje Zdeňka Mathausera, ktorý píše, že od polôh, „kdy je dílo ‚oknem do světa‘, neustále přicházíme k polohám, kdy nám dílo otevírá svou vlastní ‚laboratoř‘ a napětí“.

Fedor Matejov používa v súvislosti so svojím prístupom k literárnemu dielu slovo *lektúra* vedome. Odlišuje ho od slova *interpretácia*. Pri čítaní lyriky Ivana Laučíka v štúdiu *Krajina u I. Laučíka* (Slovenská literatúra, roč. 45, 1998, č. 3, s. 114) píše o tom, že pre naozaj vecne pripraveného interpreta existuje možnosť „zdolať ‚Holzwege‘ Laučíkovej poézie a necúvnuť pred ‚scestím‘, kde bežná interpretácia (so svojimi „lineárnymi“ sklonmi) zostáva radšej stáť“.

Čítanie literárneho diela znamená uňho až úzkostlivé úsilie vylúčiť interpretačnú penetráciu do textu v prospech od-čítania toho, čo v ňom možno nájsť jemnými rozlíšeniami. Slovom *Holzwege* sa Fedor Matejov hlási k Heideggerovej tradícii čítania, zároveň sa však na rozdiel od nej dôsledne pridrža toho, čo je v texte zjavné. Ináč povedané, rehabilituje *povrch básne*. Nikde to síce deklaratívne nepíše, ale rešpektuje tým neskoromodernú lyrickú skúsenosť, ktorá hovorí, že všetko, čo je v texte, je v ňom priamo, „telesne“ prítomné (postsakrálne, ako hovorí Matejov v súvislosti s Laučíkom), a nie ako akási prídavná metafyzická hodnota nad ním, či hĺbková štruktúra pod ním.

Niežebý Fedor Matejov nečítal iné ako lyrické texty. V štúdiu *Tematické línie neskorkej tvorby D. Tatarku ako vodidlá lektúry* (Slovenská literatúra, roč. 46, 1999, č. 3 – 4, s. 202 – 206) demonštruje nosnosť svojho spôsobu čítania na epickom texte. Jadro Matejovovho dobrodružstva čítania však tvoria lyrické texty a ich základ texty slovenskej lyriky z obdobia konca päťdesiatych a začiatku šesťdesiatych rokov, keď aj v slovenskej poézii vrcholila ambícia byť *synekdochou a paradigmou celej moderny*. Jej topografiu načrtol Matejov v štúdiu *Básnické iniciatívy 1956 – 1965* (Slovenské pohľady, roč. 104, 1988, č. 4 a 5, s. 39 – 50). Jej jadro tvoria Ján Ondruš, Jozef Mihalkovič a Ivan Laučík.

Fedor Matejov chce označením lyriky ako paradigmy lektúry zdôrazniť, že z hľadiska modernej slovenskej lyriky a literatúry je paradigmatická nielen neskoromoderná lyrika, ale aj jej čítanie. Pravda, je to čítanie s istým časovým odstupom, s vedomím ďalších osudov lyriky 20. storočia, ktorá sa svojím zasvätenectvom stala lektúrou medzi autorom a jedným čitateľom aj so všetkými rizikami, ktoré to pre ňu prinieslo: že sa totiž stala podujatím síce exkluzívnym a aristokratickým, ale pritom sa sama exkludovala zo širšej čitateľskej obce a postupne sa dostala na samotnú existenčnú hranicu a krajného napätia medzi skrytou potencialitou básne a ekonómiou jej čítania. Preto je pre Fedora Matejova čítanie tejto lyriky aj melancholickou *trauerarbeit* za obdobím, ktoré sa skončilo, ale možno ho znova a znova evokovať.

Lektúra Fedora Matejova vyzerať na prvý pohľad ako tematické čítanie básne. Matejov však urobil podstatný krok. Nevytvára motivické katalógy, ale ukazuje, ako sa motívy menia na obrazy a obnažuje tak poetiku básne. Tieto obrazy majú vždy svoju telesnosť, priestorovosť, topografiu, či už ide o krajiny tela alebo prírodnú krajinu. Sú silne vizuálne, blízke výtvarnému obrazu. Ich syntagmatickú rovinu vytvárajú prekvapujúco často metonymie, hoci sa o nich tvrdí, že sú charakteristické pre prózu. Metaforickú povahu nadobúda neskoromoderný lyrický text často až na celotextovej úrovni, na ktorej sa utvárajú texty ako veľké metafory. Tie sa potom stávajú vo svojich dezantropomorfizujúcich prechodoch od figuratívneho sveta k abstraktnému (ako to Matejov ukazuje u Laučíka) prechodom do oblasti *estetiky vznešeného*.

Kľúčovými miestami básne sú podľa Matejova miesta významových ruptúr, lebo sú miestami najotvorenejšími. Čo je dnu, vyvrie von, čo je vonku, dostáva sa dnu a ostáva prítomné v skrytej podobe stopových intertextuálnych odkazov. Práve identifikovanie de manovských miest ruptúr, či v zmysle čepanovskej archeológie tektonických miest zlomov, kde sa „niekde presunú celé komplexy vrstiev, inde sa dajú do pohybu naraz vertikálne aj horizontálne vrstvy“, tvorí situáciu, v ktorej sa podľa Matejova „analýza a parafráza môžu šťastne prelnúť v identifikovaní nosnej figúry, trópu, rečového gesta“, kde prestáva byť „tropológia“ reziduálnou, rezignačnou, melancholickou „ontológiou“, a stáva sa (síce otáznou, ale predsa len možnou) „ontológiou“ perspektívnou a pomáha zdolať *holzwege* lineárnej interpretácie lyrického textu.

Čítania Fedora Matejova sú vždy istým prepychom. Len netreba zabúdať, že sú v zmysle smeroviek, ukazujúcich cestu k čítaniu aj pedagogické. Vychádzajú z tichého presvedčenia, že čítanie je aj učenie sa a učenie. Fedor Matejov svoje nástroje neskrýva, rétoricky nezakrýva a neprekrýva, obnažuje ich, čo umožňuje sledovať jeho spôsob práce, kontrolovať jednotlivé kroky, postupy a techniky. Jeho čítanie je dôveryhodné, a preto vzbudzuje dôveru.*

* Príležitosťou pre prečítanie textov Fedora Matejova bol fakt, že sa narodil 30. septembra 1954. Načo to skrývať: napokon, bola to dobrá príležitosť.